

ANNA SITKOWA
Uniwersytet Śląski

<https://orcid.org/0000-0001-9861-4606>

Sąsiedzkie wizyty Mikołaja Reja w Wereszczynie i ich historycznoliterackie reperkusje

STRESZCZENIE

W 1585 roku w Krakowie z drukarni Andrzeja Piotrkowczyka (zm. 1620) wyszło pięć utworów Józefa Wereszczyńskiego (po 1531-1598), złożonych w jeden fascykuł i objętych wspólną paginacją, acz samodzielnych typograficznie. Jednym z nich był *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania z Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, w którym został zawarty *Żywot Rejów*, czyli opis wizyt Mikołaja Reja (1505-1569) w „ojczystym gnieździe” autora. Ów *Żywot Rejów*, będący karykaturą Nagłowiczana – pijaka i obzartucha – jest obecnie najbardziej znanym fragmentem z całego piśmienniczego dorobku Wereszczyńskiego.

W artykule podjęto próbę odtworzenia dziejów „odkrycia” wspomnianego pasusu, wskazania roli, jaką odegrał on w sposobie wartościowania postawy moralnej

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Received: 7.04.2023; verified: 6.05.2023. Accepted: 20.05.2023

i literackiego dorobku Reja w stuleciu XIX, oraz prześledzenia nieustającej popularności *Żywota Rejowego* w wiekach XX i XXI.

Słowa kluczowe

Mikołaj Rej, Józef Wereszczyński, Renesans, karykatura, recepcja

SUMMARY

Neighbourly visits of Mikołaj Rej in Wereszczyn as well as their historical and literary repercussions

In 1585, five works by Józef Wereszczyński (after 1531–1598) were published in Kraków in the printing house of Andrzej Piotrkowczyk (deceased 1620). They were assembled into a single fascicle and featured common pagination, although they were typographically independent. One of these was *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania z Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, containing the work *Żywoć Rejów*, an account of the visits paid by Mikołaj Rej (1505–1569) to the author's 'father's nest'. This *Żywoć Rejów*, a pamphlet on the citizen of Nagłowice – depicted as a drunkard and a glutton – is currently the best known piece in the whole of Wereszczyński's literary oeuvre.

It is the paper's objective to recover the history of the 'discovery' of the above-mentioned passage, to show the role it played in shaping the moral evaluation of Rej as a person and his literary heritage in the nineteenth century and to trace the enduring popularity of *Żywoć Rejowy* in the twentieth and twenty-first centuries.

Keywords

Mikołaj Rej, Józef Wereszczyński, Renaissance, pamphlet, reception

Józef Wereszczyński (po 1531–1598), opat benedyktynów w Sieciechowie i nominat biskupstwa kijowskiego, pozostawił po sobie kilkanaście dzieł¹, wydanych w języku polskim oraz w łacińskich tłumaczeniach dokonanych przez Sebastiana Fabiana Klonowica (ok. 1545–1602). Z całego dorobku pisarza z Wereszczyna szerzej znany pozostał jedynie niewielki fragment dziełka pt. *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania z Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*. Utwór, powstały w 1583 roku, został imprimowany dwa lata później² przez krakowskiego

¹ Szerzej na ten temat zob. A. Sitkova, *Wydawnicze losy spuścizny drukowanej Józefa Wereszczyńskiego*, [w:] *Przestrzenie kultury i literatury. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Krysztynie Heskiej-Kwaśniewicz na pięćdziesięciolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, red. E. Gondek, I. Socha, współłudział B. Pytlos, Katowice 2012, s. 499–506.

² Zob. J. Wereszczyński, *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania. Z Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, Kraków 1585.

typografa Andrzeja Piotrkowczyka (zm. 1620) wraz z czterema innymi pracami Wereszczyńskiego³.

Pomimo faktu, iż *Gościńiec* musiał czekać na wznowienie do 1860 roku⁴, wyimek z niego – zaanonsowany w marginaliach (przez autora? drukarza?) jako *Żywot Rejów* – zaczął wieść już kilka dekad wcześniej niezależny „żywoł”. Zaslugę w tym zakresie należy przypisać Julianowi Ursynowi Niemcewiczowi, pisarzowi, dziejopisowi, pamiętnikarzowi, publicyście i tłumaczowi, oraz katolickiemu duchownemu Hieronimowi Juszyńskiemu, poecie, bibliografowi i historykowi.

Niemcewicz w czasie odbywanej w 1816 roku podróży na Wołyń i w Brzeskie odwiedził m.in. Liceum Krzemienieckie, założone w 1805 roku przez Tadeusza Czackiego (1765–1813). W tamtejszej bibliotece natrafił na dawne polskie druki, z których „niektóre” uznał za „nader rzadkie i ciekawe”⁵. Znalazło się wśród nich:

Życie Reja przez Wereszczyńskiego, ciekawsze od tego, co nam Trzeciński zostawił. Autor powiada, że Rej był ogromnej statury, że jadł niezmiernie wiele, „ścinał czupryny wszystkim półmiskom” (ten właśnie jest wyraz jego); a gdy się najadł, mówi dalej, tak pił piwo, że mu aż w karku trzeszczało⁶.

Informacje autora *Powrotu pośta* na temat *Gościńca*, który uchodzi i dziś za bibliograficzną rzadkość, trudno uznać za kompletne, precyzyjne oraz trafne. „Nestor oświeconych” nie przywołał tytułu dziełka, w którym odnalazł wiadomości na temat Mikołaja Reja (1505–1569), zapis marginalny i cytaty oddał w niewłaściwym brzmieniu oraz dołączył do streszczenia relacji Wereszczyńskiego wzmiankę o potężnej posturze poety z Nagłowic, wiedziony zapewne przeświadczeniem, że nieprzeciętne ilości jedzenia i picia może pomieścić tylko ogromne ciało. Co więcej, opis sugerujący, że autor *Żwierzyńca* trawił życie na obżarstwie i opilstwie, przedłożył nad

³ Na edycję (*in quarto*) złożyło się pięć utworów, opatrzonych odrębnymi kartami tytułowymi, stemmatami i listami dedykacyjnymi, ale objętych wspólną paginacją. Były to kolejno: *Wizerunek na kształt kazania uczyniony o wzgardzie śmierci i świata tego nędznego, tudzież też o chwale onego a wdzięcznego Królestwa Niebieskiego* (4 k. nłb, s. 1–115); *Kazanie na dzień zaduszny, w którym się pokazuje, iż czyściec jest prawdziwie, z dowodem Pisma świętego, tak Starego jako i Nowego Zakonu* (s. 117–143); *Instrukcja albo Nauka o spowiedzi, jakim sposobem powinien ją każdy chrześcijański człowiek czynić Panu Bogu* (s. 145–199); wskazany w poprzednim przypisie *Gościńiec* (s. 201–270; wspomniany fragment s. 241–243); *Kazanie przy przyjmowaniu świętości małżeństwa* (s. 273–306).

⁴ Zob. J. Wereszczyński, *Gościńiec pewny. Niepomiernym moczygębom, a omierzłym wydmi-kuflom świata tego, do prawdziwego obaczenia, a zbytów swych pohamowania z Pisma św. i z rozmaitych autorów zebrany, wydany, [w:] tegoż, Pisma treści moralnej*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1860, s. 1–40. W edycji krytycznej dziełko ukazało się dopiero w XXI wieku. Por. J. Wereszczyński, *Gościńiec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmi-kuflom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytów swych pohamowania. Z Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, oprac. A. Sitkova, Lublin 2014. Wszystkie cytaty z utworu pochodzą z tejże edycji. W toku wywodu jego tytuł przywoływany będzie w formie skróconej (*Gościńiec*).

⁵ J. U. Niemcewicz, *Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte*, Paryż–Petersburg 1858, s. 200.

⁶ Tamże.

wieńczący *Żwierzadło* (1557/1568) *Żywot i sprawy poczciwego ślachcica polskiego Mikołaja Reja z Nagłowic*, jeden z niewielu biogramów staropolskich twórców⁷.

Choć Niemcewicz przygotowywał do druku dzienniki z odbytych peregrynacji około 1820–1821 roku⁸, to *Podróże historyczne po ziemiach polskich*, z informacją o *Żywocie Rejowym*, zostały wydane dopiero w 1858⁹. Jednakże, chyba ze względu na fakt, że fragmenty swych wspomnień czytał „na posiedzeniach Tow[arzystwa] Przyj[aciół] Nauk w 1816–1823”¹⁰, informacja o „nader rzadkich i ciekawych” drukach przechowywanych w Krzemieńcu dotarła do szerszego grona odbiorców wkrótce po jej zredagowaniu.

Stanisław Kostka Potocki, przygotowując laudację Tadeusza Czackiego, doszedł bowiem do wniosku, iż najlepsze jej zwieńczenie stanowiłby opis krzemienieckiego gimnazjum skreślony przez Niemcewicza. Tenże „dowolił” mu go „wyciągnąć z wołyńskiej podróży swojej”¹¹ i o „ciekawym” utworze Wereszczyńskiego mogli usłyszeć uczestnicy publicznego posiedzenia Towarzystwa Przyjaciół Nauk w dniu 15 stycznia 1817 roku, zaś z wersji drukowanej dowiedzieć się o nim w roku następnym¹².

„Wspomnienie” Wereszczyńskiego przywołał po raz pierwszy *in extenso* trzy lata później Hieronim Juszyński. Zostało ono pomieszczone w *Dykcjonarzu poetów polskich* w części poświęconej Mikołajowi Rejowi i określone przez bibliografa „szczególniejszą o nim powieścią”¹³:

[45] Co też nie bez przyczyny z tych niepomierników natrzasa się w pisaniu swym i on polski poeta, Rej stary, który choć też sam rad dobrze pił i jadł, bo był fegon prawy [żarłok prawdziwy – przyp. A. S.]. Tegom ja dobrze znał, bo często u podsędka chełmskiego, ojca mojego, dla używania myślistwa bywał. Abo<wiem> zawždy, kiedy jedno przyjechał, pudło śliw jako korzec krakowski, miodu przasnego pół rączki, ogórków surowych wielkie nieckółki, grochu w strączkach cztery magierki, na każdy dzień na czczo to zawždy zjadał. A potym z chlebem garniec mleka zjadszy, jabłek z kopę, a pół tryfusa gnilek spasszy, do tego sztukę mięsa albo raczej cztery świeżego wezbrawszy, półmiskom kilkom czupryny wzmiawszy, kapuście kwaśnej potym dorobił, mało już o żabki włoskie dbał.

⁷ Dzieje wartościowania i toczone od 1925 roku dyskusje na temat autorstwa biogramu podpisanego przez Andrzeja Trzecieckiego (przed 1530–ok. 1584/1585) przedstawił T. Mikulski, *Spór o „Żywot i sprawy poczciwego ślachcica polskiego Mikołaja Reja z Nagłowic”*, „Pamiętnik Literacki” 1974, z. 2, s. 3–44.

⁸ Zob. *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. 5: *Oświecenie*, oprac. E. Aleksandrowska i in., red. do roku 1958 T. Mikulski, Warszawa 1967, s. 399–400.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 400.

¹¹ S. Potocki, *Pochwała Tadeusza Czackiego, starosty nowogrodzkiego, kawalera orderów polskich etc. etc. czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 15 stycznia 1817 roku*, Warszawa 1818, s. 41.

¹² Zob. tamże, s. 41–54.

¹³ Zob. H. Juszyński, *Dykcjonarz poetów polskich*, t. 2, Kraków 1820, s. 117 (cytat z *Gościńca* został przywieziony na s. 117–118).

[46] Potym, gdy do ugaszenia pragnienia przyszło, gdybych o tym pisał szeroko, byłoby niejednemu śmieszno, bo jako rad jadał potrawy trefne, także też rzadko pijał piwo dobre, jedno gorzkie, kwaśne, na ostatek i mętne, a gdy trafił do kogo na łotrowskie piwsko, to pił, aż mu w karku trzeszczało. A też nieraz mu się trafiało, że to smaczne piwko jako słodki wrzód z gardła się mu nazad dobywało, a jeszcze sobie ust nie utarł, a przedsię wołał, aby mu pełną iną nalano i inszych upominał, aby też spełnili, pana gospodarza nie przepominano, to ono piwsko znowu przed gośćmi i przed gospodarzem wychwalał i aż do nieba wynosił. I nie wyjechał nigdy z domu tego, aż wypił z gośćmi i z gospodarzem wszystko, acz to było gościom, a nawiczej panu gospodarzowi brzydko.

[47] Acz tego nie wiem, jeśli gdzie indziej w pomiernym życiu się kochał, ale w ziemi chełmskiej wiele jadał i pijał.

(s. 73–74)

Autor *Dykcjonarza poetów polskich* wprawdzie pominął wieńczący ten fragment Rejowy wiersz pt. *Na opilce*, który deprecjonował jego autora jako pisarza-moralistę¹⁴ i choć zastrzegł, że „zaledwie wierzyć można podobnemu obżarstwu, gdyby to nie pisał Wereszczyński, w którego wszystkich dziełach nie masz śladu podejrzanym powieści”¹⁵, to jednak potraktował jego przekaz jako wiarygodne źródło. Sposób, w jaki Juszyński ocenił piarstwo Reja, kierując się negatywnym wizerunkiem „obyczajów” poety z Nagłowic, wywiedzionym także z innych dawnych świadectw¹⁶, świadczy o tym, że niejako „dostroił” się w swojej prezentacji „ojca literatury polskiej” do relacji sieciechowskiego opata¹⁷. Po latach Ignacy Chrzanowski słusznie zauważy, że Juszyński, „zapominając na śmierć, że jemu samemu w młodości nadto <smakował świątek> i że sam w młodości z niezbyt wielkim respektem o Kościele pisał, nadto był pochopny do dawania wiary paszkwilom XVI wieku na Reja, wyraźnie nie mogąc mu wybaczyć jego walki z Kościołem katolickim [...]”¹⁸.

¹⁴ „Ten tedy tak pisze w *Żwierzyńcu* swym przeciw towarzyszom swoim obżarłym i niepomierne pijącym:

Cóż tedy masz w tym za rozkosz, mój namilszy bracie?

Wszystkim śmierdzisz jako pies, wszyccy patrzą na cię.

Oczyć, nogi zapuchły, a brzuch jako pudło,

Już chodzisz za taraskiem, już na nogach szcudło.

I mnimasz, abyś żyw był, a tyś zdechl na poły,

Gdy owy wdzięczne swoje rozpuścisz sokoły.

Zdać się, abyś wdzięcznym był, kiedyć w gardło leją.

Wierz mi, iż ci się z siebie jako z błazna, śmieją”.

(s. 74–75)

¹⁵ H. Juszyński, *Dykcjonarz...*, s. 116.

¹⁶ Źródła te omówił m.in. J. Starnawski, „Postylla” Wujka wobec „Postylli” Reja, [w:] tegoż, *Pisarze jezuitcy w Polsce (wiek XVI–XIX). Studia i materiały*, Kraków 2007, s. 33–35.

¹⁷ Zob. A. Karpiński, *Mikołaj Rej – nieklasyczny renesans i jego tradycja*, [w:] *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2007, s. 9. Zob. też M. Cieński, *Rej, Krasicki i ziemiańska utopia. Pytania o ciągłość sarmatyzmu*, [w:] *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze...*, s. 293.

¹⁸ I. Chrzanowski, „*Żwierciadło* Reja przed sądem potomności, [w:] M. Rej, *Żwierciadło albo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawom, jako we żwierciadle, przypatrzeć*, wyd. J. Czubek, J. Łoś, t. 1, Kraków 1914, s. X.

Zacytowany fragment *Gościńca* był odtąd przez wielu dziewiętnastowiecznych badaczy przedrukowywany¹⁹, streszczany²⁰, bądź wspomniany²¹ („Współcześni katolicy zowią” Reja „polifagiem nie do uwierzenia obżartym”²²). Został potraktowany przez część z nich jako „autentyczne wspomnienie”²³ („ciekawa rzecz, co Wereszczyński mówi o Reja apetycie, a widywał go często w domu ojca swego”²⁴), stając się jedną z podstaw odmówienia Okszytowskiemu moralności. Michał Grabowski wręcz uznał, że jego dzieła nie nadają się do czytania dla „chłopców” i dla „panienek”, ze względu na „płaskie koncepta niepowściągliwego języka a brudnych obyczajów nowowiercy Reja”²⁵.

O tym, że „niepodobna głośno” prac Nagłowiczana „czytać w towarzystwie”, był także przeświadczony Ignacy Hołowiński²⁶, wydawca kazań Wereszczyńskiego²⁷. We wstępie do edycji dokonał charakterystyki wszystkich prac nominata biskupstwa kijowskiego, przy okazji *Gościńca* nadmieniając: „tamże jest **znajomy wszystkim** [podkr. – A. S.] doskonały opis obżarstwa i pijatyki sławnego Reja”²⁸. W sześć lat później Kazimierz Józef Turowski przygotował edycję wybranych dzieł Wereszczyńskiego pt. *Pisma treści moralnej*, do których zakwalifikował m.in. *Gościńiec*. W spisie treści utworów został zareklamowany następująco: „Samo pismo zajmuje [strony] 6–40 i jest w nim **ciekawa** [podkr. – A. S.] wzmianka o Mik[ołaju] Reju [strona] 25”²⁹.

Fragment *Gościńca* oddziałł także na niektóre „zbeletryzowane portrety” poety z Nagłowicz³⁰, stworzone w pierwszej połowie XIX wieku m.in. przez Niemcewicza, choć jak podkreślała Halina Cieślakowa, „niedostatki wiedzy oraz szkalujące Reja jako człowieka opinie, a nie tylko literacka ranga pisarstwa, spowodowały, iż nie stał się on wówczas tytułowym bohaterem utworu literackiego”³¹. Wypada przy tym zauważyć, iż Niemcewiczowski wizerunek Reja w *Przydatkach do Śpiewów historycznych* (1816) i w *Janie z Tęczyna* (1825), jako „rubasznego i wesołego” żarłoka, raczej nie

¹⁹ Zob. np. A. Zdanowicz, *Rys dziejów literatury polskiej*, oprac. L. Sowiński, t. 1, Wilno 1874, s. 480, przypis*. Zaznaczmy, iż Zdanowicz zasugerował, iż Wereszczyńskiego „posądzić [...] nawet można o przesadę”.

²⁰ Zob. I. Hołowiński, *O stosunku bezpośredniej filozofii do religii i cywilizacji naszej*, [w:] tegoż, *Pisma [Żegoty Kostrowica]*, t. 2, Wilno 1848, s. 97–98.

²¹ Zob. K. Mecherzyński, *Historia wymowy w Polsce*, t. 2, Kraków 1856, s. 179.

²² Zob. I. Chodynicki, *Dykcjonarz uczonych Polaków*, t. 3, Lwów 1833, s. 19.

²³ Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 2008, s. 173.

²⁴ I. Hołowiński, *O stosunku...*, s. 97, przypis a.

²⁵ M. Grabowski, *List IX. Do Pana J. Kraszewskiego 29 kwietnia 1842*, [w:] tegoż, *Korespondencja literacka*, t. 1, Wilno 1842, s. 194, przypis*. Grabowski odnosił się do przekonania Klementyny z Tańskich Hoffmanowej, która reprezentowała stanowisko odmienne. Zob. H. Cieślakowa, *Mikołaj Rej w prozie historycznej pierwszej połowy XIX w. (Z dziejów recepcji twórczości Reja)*, [w:] *Studia nad Mikołajem Rejem. Twórczość i recepcja. Praca zbiorowa w 400-lecie śmierci Mikołaja Reja 1569–1959*, red. B. Nadolski, Gdańsk 1971, s. 119–120.

²⁶ I. Hołowiński, *O stosunku...*, s. 98.

²⁷ Zob. J. Wereszczyński, *Kazania*, wyd. I. Hołowiński, Petersburg 1854.

²⁸ I. Hołowiński, *Przedmowa*, [w:] J. Wereszczyński, *Kazania...*, s. XIV.

²⁹ Zob. *Spis rzeczy*, [w:] J. Wereszczyński, *Pisma treści moralnej...*, s. 118.

³⁰ H. Cieślakowa, *Mikołaj Rej...*, s. 125–142.

³¹ Tamże, s. 141. Zob. też P. Kaczyński, *Rejowski inspiracje...*, s. 324.

powstał na podstawie „materiałów Juszyńskiego”³². Wprawdzie ukończył on *Dykcjonarz poetów polskich w 1798 roku*³³, lecz wskazana wcześniej chronologia peregrynacji „nestora oświeconych” dowodzi, że obraz Nagłowiczana, który „ścinał czupryny pasztetom i żadnej nie przepuścił potrawie”³⁴, stanowił zapewne reminiscencję lektury pierwodruku *Gościńca* w krzemienieckiej księżnicy, odwiedzanej przez autora *Powrotu pośta* w czasie podróży na Wołyń i w Brzeskie.

Tak więc Rej, którego „zmartwychwstanie” po stuleciach zapomnienia przypadło „dopiero w wieku XIX”³⁵, stał się „znajomy wszystkim” w pierwszej połowie tego stulecia głównie jako „niepomierny” żarłok i pijak³⁶. W parze z popularnością *Żywota Rejowego* szła wysoka ocena pisarstwa jego autora³⁷, w którym upatrywano kaznodziei równego Jakubowi Wujkowi (1541–1597) i Piotrowi Skardze (1536–1612). Rok 1879 uznać należy za cezurę w sposobie wartościowania dorobku literackiego Józefa z Wereszczyna. Ukazała się wówczas rozprawa Stanisława Ptaszyckiego, wykazująca, iż opat sieciechowski w trzech utworach (m.in. w *Gościńcu*) „szedł śladem Reja”, nawiązując nie tylko do „myśli i stylu” *Żywota człowieka poczciwego*, ale i przepisując z niego obszernie fragmenty bez wskazania źródła³⁸. Rychło opatrzone opata sieciechowskiego etykietą plagiatora³⁹, co przyczyniło się do końca „renesansu” jego twórczości w stuleciu XIX.

Warto podkreślić, iż w tym samym czasie następuje rozwój badań nad pisarstwem Reja i gruntowanie się jego pozycji na staropolskim Parnasie, zaś dokonane „ustalenia biograficzne, choć tylko w szczegółach dopełniały przekaz «Trzecieckiego», doprowadziły [...] do [...] odejścia od bałamutnych pseudoźródeł i oparcia ujęć biograficznych na wiarygodnych dokumentach”⁴⁰. Zbigniew Kniaziółcki, publikując w 1892 roku *Materiały do biografii Mikołaja Reja*, zauważył, że dotąd „wszystkie nasze wiadomości o żywocie Mikołaja Reja opierają się jedynie i wyłącznie na krótkiej biografii jego przyjaciela Andrzeja Trzecieckiego i wzmiance nader nieprzychylniej ks. Wereszczyńskiego”⁴¹. Wyrzucił przy tym nadzieję, że zebrane przezeń źródła „obalą [...] całkowicie to, co ksiądz biskup [...] o sąsiedzie swych rodziców

³² Zob. J. Okoń, *Rej romantyków, Rej pozytywistów*, [w:] *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin*, cz. 2: *Interpretacje, recepcja*, red. J. Okoń, współudział M. Bauer, M. Kuran, M. Mieszek, Łódź 2005, s. 257–258.

³³ Por. *Bibliografia literatury polskiej*. „Nowy Korbut”, t. 5..., s. 45.

³⁴ J. U. Niemcewicz, *Jan z Tęczyna. Powieść historyczna*, wyd. K. J. Turowski, Sanok 1855, s. 70. (Pierwodruk 1825).

³⁵ I. Chrzanowski, „Zwierciadło”..., s. VIII.

³⁶ Na temat Rejowej recepcji w XIX wieku zob. np. tamże, s. VIII–XVI; H. Cieślakowa, *Mikołaj Rej...*, s. 107–142; J. Okoń, *Rej romantyków...*, s. 109.

³⁷ Szerzej na ten temat zob. A. Sitkowa, *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego*, Katowice 2006, s. 11–15.

³⁸ Zob. S. Ptaszycki, *Mikołaj Rej z Nagłowic i ks. Józef Wereszczyński. Ustęp z większej całości*, Wilno 1879.

³⁹ Zob. np. P. Chmielowski, [rec.] „Mikołaj Rej z Nagłowic i ks. Józef Wereszczyński. Ustęp z większej całości” przez Stanisława Ptaszyckiego, Wilno 1880, „Ateneum” 1880, t. 1, s. 171.

⁴⁰ P. Kaczyński, *Rejowskie inspiracje...*, s. 324.

⁴¹ Z. Kniaziółcki, *Materiały do biografii Mikołaja Reja z Nagłowic*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1892, t. 7, s. 241–242.

podaje⁴², czyli „czarną legendę autorstwa⁴³ przyszłego nominata biskupstwa kijowskiego.

Tak się jednak nie stało, choć w następnych stuleciach przekaz Wereszczyńskiego (uznany wręcz za „groteskowy i bez wątpienia obrzydliwy⁴⁴) był przede wszystkim traktowany jako karykatura⁴⁵. *Żywoť Rejów* zyskał kolejne przedruki w antologiach⁴⁶, acz w dwóch przypadkach pod zmienionym tytułem; był cytowany w słownikach⁴⁷, w kompendiach⁴⁸ i w monografiach poświęconych renesansowym twórcom⁴⁹. I choć wydawałoby się, że „tylko w czasach, w których biografię pisarza badano na równi z jego twórczością, mogły się rodzić podobne manowce w historiografii literackiej, jak zestawienie fragmentu *Gościńca* z uwagami Reja o umiarkowaniu w jedzeniu i piciu⁵⁰, to w dalszym ciągu „relacja” Wereszczyńskiego była traktowana jako „staropolska ciekawostka”, nie tylko w podręczniku dla uczniów szkół ponadpodstawowych⁵¹.

⁴² Tamże, s. 242.

⁴³ J. T. Maciuszko, *Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI w.*, Warszawa 2002, s. 674, przypis 39.

⁴⁴ Tamże, s. 675.

⁴⁵ Zob. np. Cz. Pieniążek, *O życiu i dziełach Mikołaja Reja z Nagłowic*, Lwów 1905, s. 23–24; S. Windakiewicz, *Mikołaj Rej z Nagłowic*, Lublin 1922, s. 27; J. Krzyżanowski, *W wieku Reja i Stańczyka. Szkice z dziejów Odrodzenia w Polsce*, Warszawa 1958, s. 167; W. Weintraub, *Paradoksy poczciwości Reja, „Pamiętnik Literacki” 1969, z. 4, s. 39*; S. Nieznanowski, *Recepcja Reja w literaturze staropolskiej*, [w:] *Mikołaj Rej. W czterechsetlecie śmierci*, red. T. Bieńkowski, J. Pelc, K. Pisarkowa, Wrocław 1971, s. 231; J. Krzyżanowski, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1977, s. 127; H. Dziechcińska, *W krzywym zwierciadle. O karykaturze i pamphlecie czasów renesansu*, Wrocław 1976, s. 147; J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1980, s. 384; M. Korolko, *Główne daty życia i twórczości Mikołaja Reja*, [w:] A. Brückner, *Mikołaj Rej*, Warszawa 1988, s. 189; W. Walecki, *Święty Rej. Dwa przypomnienia: o człowieku i o pisarzu*, [w:] *Mikołaj Rej z Nagłowic. Sylwetka – twórczość – epoka*, red. M. Garbaczowa, Kielce 1997, s. 59–60; J. Sokolski, *Uwagi o antywzorach zachowań biesiadnych w literaturze staropolskiej*, [w:] *Smak biesiady. Antropologiczne szkice o kulturze szlacheckiej i współczesnej*, red. J. Eichstaedt, Ożarów 2000, s. 51–64; J. T. Maciuszko, *Mikołaj Rej...*, s. 674–675; A. Kochan, *„Zwierciadło” Mikołaja Reja. Studium o utworze*, Wrocław 2003, s. 5–6; A. Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007, s. 91; M. Kuran, *Mikołaj Rej w opinii polskiej kontrreformacji (na przykładzie „Postylli katolickiej” Jakuba Wujka)*, [w:] *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin, cz. 2...*, s. 109; Cz. Hernas, *Barok...*, s. 173; M. Kuran, *Traktat moralny i ... Staropolska encyklopedia pijaństwa – O „Gościńcu pewnym niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego...” Józefa Wereszczyńskiego. (Między wolą boską a ludzkimi pragnieniami)*, [w:] *Ars bene vivendi. Studia ofiarowane Profesorowi Maciejowi Włodarskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. E. Buszewicz, L. Grzybowska, Kraków 2017, s. 118.

⁴⁶ [Jako polski poeta, Rej stary, rad dobrze pić i jadt], [w:] *Dawna facecja polska (XVI–XVIII w.)*, oprac. J. Krzyżanowski, K. Żukowska-Billip, Warszawa 1960, s. 134–136; [Tłusty literat], [w:] *Sensacje z dawnych lat*, oprac. R. Kaleta, Wrocław 1986, s. 140; „Z duchem w rozmawianiu”. *Szesnastowieczna proza polska*, oprac. W. Walecki, Kraków–Nowy Wiśnicz 1991, s. 168.

⁴⁷ J. Tuwim, *Polski słownik pijacki i antologia bachiczna*, Warszawa 1991, s. 14.

⁴⁸ Zob. np. A. Grychowski, *Lublin i Lubelszczyzna w życiu i twórczości pisarzy polskich od średniowiecza do 1968 r.*, Lublin 1974, s. 16; M. Korolko, *Wereszczyński Józef*, [w:] *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, Warszawa 1984, s. 572; J. S. Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 2, Warszawa 1994, s. 456. (Pierwodruk 1933).

⁴⁹ Zob. np. H. Wiśniewska, *Renesansowe życie i dzieło Sebastiana Fabiana Klonowicza*, Lublin 1985, s. 73–74.

⁵⁰ J. Starnawski, *Mikołaj Rej*, Kraków 1970, s. 9.

⁵¹ Por. K. Mrowciewicz, *Przeszłość to dziś. Literatura. Język. Kultura. I klasa liceum i technikum*, cz. 2, Warszawa 2004, s. 30.

Jan Stanisław Bystróż, dokonując charakterystyki dawnej kultury stołu, przedstawił poetę z Nagłowic jako typowego „staropolskiego żarłoka”, „który choć chętnie o wstrzemięźliwości pisał, był wedle zgodnego świadectwa współczesnych nigdy nie nasyconym wielojadem”, czego miały dowodzić słowa Wereszczyńskiego, znającego go „z młodych lat”⁵². Roman Kaleta „donosił” z kolei w *Sensacjach z dawnych lat*, że autor *Żywota człowieka poczciwego* „słyszał z doskonałego apetytu”, zaś „jego żarłocstwo” opisał „Józef Wereszczyński [...] znający Reja osobiście”⁵³. Dodajmy, iż *Żywot Rejów* znalazł się wśród *Życiorysów i przyczynków do życiorysu* twórcy *Krótkiej rozprawy* w „*Nowym Korbucie*”⁵⁴, że jego streszczenie w *Bibliografii* Estreicherów wieńczyła następująca uwaga: „Barwny to obrazek, widocznie wierny, a nie zmyślony przez autora”⁵⁵ i że w dalszym ciągu inspirował twórców literackich wizerunków autora *Żywota człowieka poczciwego* (np. Adolfa Nowaczyńskiego, Ernesta Brylla⁵⁶).

Choć jedynie zarysowane – dzieje recepcji *Żywota Rejowego* skłaniają do próby sformułowania kilku refleksji. Pierwsza z nich dotyczyć musi pozycji świadka, z jakiej karykaturalne wspomnienie miał zredagować Józef z Wereszczyna. „Tegom ja dobrze znał” (s. 73), czytamy wszakże w *Gościńcu*. W istocie, mógł przyszły sieciechowski opat obserwować Reja jako gościa w Wereszczynie. Wydaje się bowiem, iż nie brakowało okazji do składania przezeń wizyt Andrzejowi Wereszczyńskiemu (ur. ok. 1510)⁵⁷, najpierw komornikowi, następnie od 1565 do 19 stycznia 1571 roku podśędkowi ziemi chełmskiej⁵⁸. Zofia Kosnówna, poślubiona przez Nagłowiczana w 1531 roku, wniosła mu bowiem „posag zapisany na leżących w ziemi chełmskiej dobrach”⁵⁹. Od 1547 roku personalia autora *Krótkiej rozprawy* „często” pojawiały „się w księgach sądowych ziemi chełmskiej i lubelskiej w rozlicznych sprawach majątkowych”⁶⁰, z których jedna dotyczyła sporu z Andrzejem z Hańska, pisarzem ziemi chełmskiej, sąsiadem i współpracownikiem Andrzeja z Wereszczyna („Rej kazał zorać pole” Hańskiego, „zabrał mu zboże z młyna” i „wyłowił ryby ze stawu”⁶¹). W 1565 roku w posiadaniu

⁵² J. S. Bystróż, *Dzieje obyczajów...*, s. 456.

⁵³ [Thusty literat]..., s. 130.

⁵⁴ Zob. *Bibliografia literatury polskiej*. „*Nowy Korbut*”, t. 3: *Piśmiennictwo staropolskie*, red. R. Pollak, Warszawa 1965, s. 163.

⁵⁵ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 32, wyd. S. Estreicher, Kraków 1938, s. 350.

⁵⁶ Zob. P. Kaczyński, *Rejowskie inspiracje...*, s. 330, 347.

⁵⁷ Zob. A. Sitkova, *O literackich wizerunkach ojców renesansowych pisarzy*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 7: *Wkręgu rodziny i prywatności*, red. M. Jarczykova, R. Ryba, Katowice 2014, s. 31, przypis 31.

⁵⁸ Zob. *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992, s. 175.

⁵⁹ *Rej (Rej) Mikołaj h. Oksza*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 31, red. E. Rostworowski, Wrocław 1998, s. 196.

⁶⁰ M. Korolko, *Główne daty życia i twórczości...*, s. 174.

⁶¹ Z. Guldon, J. Muszyńska, *Mikołaj Rej. Poglądy ekonomiczne i działalność gospodarcza*, [w:] *Mikołaj Rej z Nagłowic. W pięćsetną rocznicę urodzin*, red. W. Kowalski, Kielce 2005, s. 159–160, 164–165. Nawiasem mówiąc, drugą, obok *Żywota Rejowego*, oryginalną anegdotą o pijakach i utratnikach w *Gościńcu* jest historia Chwestka Hańskiego. Pozostałe pochodzą m.in. z trzeciego wydania *Kroniki* (1564) Marcina Bielskiego, *Dworzanina polskiego* (1566) Łukasza Górnickiego, z nieznanego dziś pierwodruku *Facecji polskich* (ok. 1570), z *Korabia zewnętrznego potopu* (1578) Hieronima Powodowskiego. Zob. A. Sitkova, *Wprowadzenie...*, s. 36–38.

Nagłowiczanka znalazł się największy z siedmiu działów na Wereszczynie (pozostałe należały do Wereszczyńskich, Unieszkowskich, Czerniawskich i Siedliskich)⁶².

Owa „dobra znajomość” Reja zyskuje wszakże dodatkowo i bodaj najważniejszy kontekst po lekturze wszystkich utworów Wereszczyńskiego. Rozpoczęte przez Ptaszyckiego badania wpływu pism autora *Żywota człowieka poczciwego* na utwory sieciechowskiego opata, kontynuowane w studium następnym⁶³, pozwoliły ustalić, że autor *Gościńca* uczynił wprawdzie dorobek wielu polskich twórców renesansowych inwencyjnym zapleczem swego pisarstwa, ale „konsekwencja, z jaką czerpał ze *Żwierciadła*, pozwala w dziele Reja widzieć nie tylko źródło w rodzaju *copia rerum et verborum*, ale i model pisarstwa, który wpłynął na całokształt”⁶⁴ jego twórczości. Sąsiedzkie wizyty Reja w Wereszczynie mogły rozbudzić literackie ambicje w synu jego gospodarza, który pismom słynnego gościa miał nadać w przyszłości katolicki charakter⁶⁵.

Należy podkreślić, że nazwisko autora *Żwierzyńca* zostało wymienione w dziełach wydanych „na jaśnią” przez Józefa Wereszczyńskiego jeden jedyny raz w ściśle określonym celu. Współcześni i potomni mieli dać się przekonać naocznemu świadkowi, że „polski poeta, Rej stary” (s. 73) spożywał w Wereszczynie posiłki nie dość, że złożone z „trefnych”, tzn. wyszukanych (w sensie ironicznym) potraw i napojów, to jeszcze w ilościach mierzonych korcami krakowskimi (ok. 43,7 litra), rączkami (ponad 20 litrów), garncami (4 litry), kopami (60 sztuk), nieckółkami (sporymi naczyniami do wyrabiania ciasta), magierkami (czapkami węgierskimi) i tryfusami (cebrzykami).

Zob. też: taż, *O niemieckim źródle „Gościńca pewnego” Józefa Wereszczyńskiego*, „Wortfolge/Szyk słów” 2017, nr 1, s. 83–98. Chwestek, którego prawosławne wyznanie zaakcentował Wereszczyński, był zapewne krewnym Andrzeja: „Czego mamy niedawny przykład, co się stało w chełmskiej ziemi z jednym ślachimem greckiej wiary, na imię Chwestkiem Hańskim, a to w roku 1563, który mając nie najgorszą część ojczyzny pozostał po śmierci rodziców swoich, jako w Hańsku, w Świerczowie, w Świerczowskiej Wolej i w Kołaczach, został się był tak wielkim marnotrawcą, że ona wszystka majątność jego barzo w krótkim czasie zginęła z dźwiękiem. Abowiem nie oglądając się na przyszłe czasy, tak srodze jął się być sprosno moczygębstwa a wydmikufstwa z swemi matuszami, których miał więcej około siebie niż przez dwanaście, co mu dobrze pełnili, że na ostatek przyszedł do takiego kresu, że one majątności swoje jedno przez dwie lecie przez gardło przelał. Nawet do takiej nędzy i ubóstwa przyszedł, że musiał masztalerską służyć u sługi swego, który był drzewiej szafarzem u niego, a potem sprosno a mizernie w gnoju dokończył żywota swego” (s. 61).

⁶² Zob. *Wereszczyn*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 15, cz. 2, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, według planu F. Sulimierskiego, Warszawa 1902, s. 683.

⁶³ Zob. J. Nowak-Dłużewski, *Pogłosy „Przemowy krótkiej do poczciwego Polaka stanu rycerskiego” Mikołaja Reja w literaturze w. XVI i pierwszej połowy w. XVII*, [w:] *tegoż, Studia i szkice*, Warszawa 1973, s. 42–57.

⁶⁴ A. Sitkova, *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego...*, s. 177. Zob. też: taż, *Józef Wereszczyński jako czytelnik „nowości wydawniczych”*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 8: *W poszukiwaniu nowości*, red. M. Barłowska, M. Walińska, Katowice 2020, s. 167–180.

⁶⁵ Por. A. Sitkova, *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego...*, s. 177–185. Zob. też niewolny od błędów i nieuwzględniający najnowszego stanu badań artykuł Haliny Wiśniewskiej (*Mikołaj Rej jako wzorzec dla pisarza Józefa Wereszczyńskiego (syna podsędka chełmskiego)*, „Białostockie Archiwum Naukowe” 2008, nr 8, s. 223–240).

Już pierwsi komentatorzy *Żywota Rejowego* słusznie wskazywali wyznaniową genezę jego zredagowania⁶⁶. Karykatura autora kalwińskiej *Postylli* wyszła spod pióra katolickiego polemisty i kaznodziei, który w kazaniu na pogrzebie swego ojca (potajemnie i wbrew woli rodziców ochrzczonego w obrządku katolickim przez wuja Iwana Sosnowskiego, kanonika chełmskiego⁶⁷) przypomniał, iż gospodarz Wereszczyna:

Na ostatek miał też na się jednego czasu pokusę świata tego nieprześpiczną, to jest kacerską, mało nie przez cały rok, w wierze wahając się, w czym gdy się obaczył, uciekł się pod opiekę Pana swego. Pan nie chcąc go zatracić z zwodzicielami świata tego, wnet go ratował, abowiem wyrwał go barzo prędko z Babilonu tego, jako świętego Piotra i świętego Pawła na morzu tonącego⁶⁸.

Zważywszy, że Mikołaj Rej działalność gospodarczą w ziemi chełmskiej łączył z propagandą religijną, nie można wykluczyć, iż to właśnie on był sprawcą mierzenia się podsędka ziemi chełmskiej z „kacerską pokusą”. *Żywot Rejów* jawiłby się w tym świetle jako swoista „zapłata” za nadużywanie przez Nagłowiczana gościnności w kwestii znacznie istotniejszej niż „częste” opróżnianie piwnicy w Wereszczynie.

Trudno na koniec nie wspomnieć, iż Bartosz Paprocki (ok. 1543–1614) wykorzystał informacje z nieopublikowanego jeszcze w 1584 roku *Wizerunku Wereszczyńskiego* w *Herbach rycerstwa polskiego*⁶⁹. Heraldyk musiał być też pierwszym czytelnikiem rękopiśmiennej wersji *Gościńca*, gdyż chyba „nie bez przyczyny” w zakończeniu laudacji Józefa z Wereszczyna informował, iż sieciechowski opat był „trzeźwem, więcej wody aniżeli piwa, a wino barzo rzadko pijał”, choć „przyjaciela hojnie częstował”⁷⁰.

O ile jednak kreacja przyszłego nominata biskupstwa kijowskiego – stroniącego od alkoholu i gościnnego gospodarza – nieczęsto pojawiała się w opracowaniach⁷¹ i dziś znana jest raczej wąskiemu gronu czytelników dawnych dzieł heraldycznych, o tyle „czarna legenda” Reja nadużywającego gościnności w Wereszczynie, z którą skutecznie rozprawili się historycy literatury, nie zniknęła z przestrzeni publicznej. Do dziś jest ona prezentowana wszystkim zwiedzającym Muzeum-Dworek Mikołaj Reja w Nagłowicach⁷², a także nabywcom materiałów reklamowych gminy Nagłowice. Po z górą czterystu latach od stworzenia przez sieciechowskiego

⁶⁶ Zob. H. Juszyński, *Dykcjonarz...*, s. 116–117.

⁶⁷ Zob. A. Sitkova, *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego...*, s. 24.

⁶⁸ J. Wereszczyński, *Wizerunek...*, s. 113.

⁶⁹ Zob. A. Sitkova, *Bartosz Paprocki o Józefie Wereszczyńskim w „Herbach rycerstwa polskiego”*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 3: *Studia historycznoliterackie*, red. R. Ociecek, M. Walińska, Katowice 2006, s. 9–21.

⁷⁰ A. Sitkova, *Wprowadzenie...*, s. 39. Por. B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1585, s. 545.

⁷¹ Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 9, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1842, s. 278 (pierwotny druk: *Korona Polska*, t. 4, Lwów 1743); F. Rzepnicki, *Vitae Praesulum*, t. 3, Posnaniae 1763, s. 145. Adam Panasiuk (*Wereszczyn. Śladami zapomnianej historii*, Warszawa 2011, s. 23) autorem tej opinii uczynił Niesieckiego.

⁷² Zob. A. Sitkova, *Wprowadzenie...*, s. 39–40.

opata „szczególniejszej powieści” o autorze *Krótkiej rozprawy* rodzi się jednak nadzieja na poprawę jego wizerunku w potocznej świadomości. Członkinie Koła Gospodyń Wiejskich „Wereszczynianki” usiłują bowiem odtworzyć potrawy, którymi w ich wsi przed wiekami we dworze Andrzeja Wereszczyńskiego miał raczyć się „on polski poeta, Rej stary”⁷³, nie kierując się podanym przez syna gospodarza „menu”...

BIBLIOGRAFIA PODMIOTOWA

- Wereszczyński J., *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania*. Z *Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, Kraków 1585.
- Wereszczyński J., *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania*. Z *Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, oprac. A. Sitkova, Lublin 2014.
- Wereszczyński J., *Gościniec pewny. Niepomiernym moczygębom, a omierzłym wydmikufłom świata tego, do prawdziwego obaczenia, a zbytków swych pohamowania z Pisma św. i z rozmaitych autorów zebrany, wydany*, [w:] J. Wereszczyński, *Pisma treści moralnej*, Kraków 1860.

BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTOWA

- Bibliografia literatury polskiej*. „Nowy Korbut”, t. 3: *Piśmiennictwo staropolskie*, red. R. Pollak, Warszawa 1965.
- Bibliografia literatury polskiej*. „Nowy Korbut”, t. 5: *Oświecenie*, oprac. E. Aleksandrowska i in., red. do r. 1958 T. Mikulski, Warszawa 1967.
- Bystron J. S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 2, Warszawa 1994 (pierwodruk 1933).
- Chmielowski P., [rec.] „Mikołaj Rej z Nagłowic i ks. Józef Wereszczyński. Ustęp z większej całości” przez Stanisława Ptaszyckiego, Wilno 1870, „Ateneum” 1880, t. 1.
- Chodynicki I., *Dykcjonarz uczonych Polaków*, t. 3, Lwów 1833.
- Chrzanowski I., „Zwierciadło” Reja przed sądem potomności, [w:] M. Rej, *Żwierciadło albo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawam, jako we zwierciadle, przypatrzeć*, wyd. J. Czubek, J. Łoś, t. 1, Kraków 1914.
- Cieński M., *Rej, Krasicki i ziemiańska utopia. Pytania o ciągłość sarmatyzmu*, [w:] *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2007.

⁷³ W. Sulisz, *W Wereszczynie „dobrze pił i jadł” Mikołaj Rej*, „Dziennik Wschodni” 2021, 30 X, <https://www.dziennikwschodni.pl/kuchnia/wereszczyn-na-widelcu,n,1000297874.html> [dostęp: 14 lutego 2023].

- Cieślakowa H., *Mikołaj Rej w prozie historycznej pierwszej połowy XIX w. (Z dziejów recepcji twórczości Reja)*, [w:] *Studia nad Mikołajem Rejem. Twórczość i recepcja. Praca zbiorowa w 400-lecie śmierci Mikołaja Reja 1569–1959*, red. B. Nadolski, Gdańsk 1971.
- Dziechcińska H., *W krzywym zwierciadle. O karykaturze i pamflecie czasów renesansu*, Wrocław 1976.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 32, wyd. S. Estreicher, Kraków 1938.
- Grabowski M., *List IX. Do Pana J. Kraszewskiego 29 kwietnia 1842*, [w:] M. Grabowski, *Korespondencja literacka*, t. 1, Wilno 1842.
- Grychowski A., *Lublin i Lubelszczyzna w życiu i twórczości pisarzy polskich od średniowiecza do 1968 r.*, Lublin 1974.
- Guldon Z., Muszyńska J., *Mikołaj Rej. Poglądy ekonomiczne i działalność gospodarcza*, [w:] *Mikołaj Rej z Nagłowic. W pięćsetną rocznicę urodzin*, red. W. Kowalski, Kielce 2005.
- Hernas Cz., *Barok*, Warszawa 1978.
- Hołowiński I., *O stosunku bezpośredniej filozofii do religii i cywilizacji naszej*, [w:] I. Hołowiński, *Pisma [Żegoty Kostrowica]*, t. 2, Wilno 1848.
- Hołowiński I., *Przedmowa*, [w:] J. Wereszczyński, *Kazania*, wyd. I. Hołowiński, Petersburg 1854.
- [*Jako polski poeta, Rej stary, rad dobrze pić i jadł*], [w:] *Dawna facecja polska (XVI–XVIII w.)*, oprac. J. Krzyżanowski, K. Żukowska-Billip, Warszawa 1960.
- Juszyński H., *Dykcjonarz poetów polskich*, t. 2, Kraków 1820.
- Kaczyński P., *Rejowskie inspiracje w literaturze XX wieku*, [w:] *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2007.
- Karpiński A., *Mikołaj Rej – nieklasyczny renesans i jego tradycja*, [w:] *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2007.
- Karpiński A., *Renesans*, Warszawa 2007.
- Kniaziołucki Z., *Materiały do biografii Mikołaja Reja z Nagłowic, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1892*, t. 7.
- Kochan A., *„Zwierciadło” Mikołaja Reja. Studium o utworze*, Wrocław 2003.
- Korolko M., *Główne daty życia i twórczości*, [w:] A. Brückner, *Mikołaj Rej*, Warszawa 1988.
- Korolko M., *Wereszczyński Józef*, [w:] *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, Warszawa 1984.
- Krzyżanowski J., *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1977.
- Krzyżanowski J., *W wieku Reja i Stańczyka. Szkice z dziejów Odrodzenia w Polsce*, Warszawa 1958.
- Kuran M., *Mikołaj Rej w opinii polskiej kontrreformacji (na przykładzie „Postylli katolickiej” Jakuba Wujka)*, [w:] *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin*, cz. 2: *Interpretacje, recepcja*, red. J. Okoń, współudział M. Bauer, M. Kuran, M. Mieszek, Łódź 2005.
- Kuran M., *Traktat moralny i ... Staropolska encyklopedia pijaństwa – O „Gościńcu pewnym niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego...” Józefa Wereszczyńskiego. (Między wolą boską a ludzkimi pragnieniami)*,

- [w:] *Ars bene vivendi. Studia ofiarowane Profesorowi Maciejowi Włodarskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. E. Buszewicz, L. Grzybowska, Kraków 2017.
- Maciuszko J. T., *Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI w.*, Warszawa 2002.
- Mecherzyński K., *Historia wymowy w Polsce*, t. 2, Kraków 1856.
- Mrowcewicz K., *Przeszłość to dziś. Literatura. Język. Kultura. I klasa liceum i technikum*, cz. 2, Warszawa 2004.
- Niemcewicz J. U., *Jan z Tęczyna. Powieść historyczna*, wyd. K. J. Turowski, Sannok 1855 (pierwodruk 1825).
- Niemcewicz J. U., *Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte*, Paryż–Petersburg 1858.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 9, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1842 (pierwodruk: Korona Polska, t. 4, Lwów 1743).
- Nieznanowski S., *Recepcja Reja w literaturze staropolskiej*, [w:] *Mikołaj Rej. W czterechsetlecie śmierci*, red. T. Bieńkowski, J. Pelc, K. Pisarkowa, Wrocław 1971.
- Nowak Z., *Kontrreformacyjna satyra obyczajowa w Polsce XVII wieku*, Gdańsk 1968.
- Nowak-Dłużewski J., *Pogłosy „Przemowy krótkiej do poćwiwego Polaka stanu rycerskiego” Mikołaja Reja w literaturze w. XVI i pierwszej połowy w. XVII*, [w:] J. Nowak-Dłużewski, *Studia i szkice*, Warszawa 1973.
- Okoń J., *Rej romantyków, Rej pozytywistów*, [w:] *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin*, cz. 2: *Interpretacje, recepcja*, red. J. Okoń, współudział M. Bauer, M. Kuran, M. Mieszek, Łódź 2005.
- Panasiuk A., *Wereszczyn. Śladami zapomnianej historii*, Warszawa 2011.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1584.
- Pieniążek Cz., *O życiu i dziełach Mikołaja Reja z Nagłowic*, Lwów 1905.
- Ptaszycki S., *Mikołaj Rej z Nagłowic i ks. Józef Wereszczyński. Ustęp z większej całości*, Wilno 1879.
- Rej (Rej) Mikołaj h.* Oksza, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 31, red. E. Rostkowski, Wrocław 1998.
- Rzepnicki F., *Vitae Praesulum*, t. 3, Posnaniae 1763.
- Sitkova A., *Bartosz Paprocki o Józefie Wereszczyńskim w „Herbach rycerstwa polskiego”*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 3: *Studia historycznoliterackie*, red. R. Ocieczek, M. Walińska, Katowice 2006.
- Sitkova A., *Józef Wereszczyński jako czytelnik „nowości wydawniczych”*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 8: *W poszukiwaniu nowości*, red. M. Barłowska, M. Walińska, Katowice 2020.
- Sitkova A., *O literackich wizerunkach ojców renesansowych pisarzy*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 7: *W kręgu rodziny i prywatności*, red. M. Jarczykova, R. Ryba, Katowice 2014.
- Sitkova A., *O niemieckim źródle „Gościńca pewnego” Józefa Wereszczyńskiego*, „Wortfolge/Szyk słów” 2017, nr 1.
- Sitkova A., *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego. Wybrane problemy*, Katowice 2006.
- Sitkova A., *Wprowadzenie*, [w:] J. Wereszczyński, *Gościńiec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikuflom świata tego do prawdziwego*

- obaczenia a zbytków swych pohamowania. Z Pisma świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany, oprac. A. Sitkowa, Lublin 2014.
- Sitkowa A., *Wydawnicze losy spuścizny drukowanej Józefa Wereszczyńskiego*, [w:] *Przestrzenie kultury i literatury. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Krystynie Heskiej-Kwaśniewicz na pięćdziesięciolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, red. E. Gondek, I. Socha, współudział B. Pytlos, Katowice 2012.
- Sokolski J., *Uwagi o antywzorcach zachowań biesiadnych w literaturze staropolskiej*, [w:] *Smak biesiady. Antropologiczne szkice o kulturze szlacheckiej i współczesnej*, red. J. Eichstaedt, Ożarów 2000.
- Starnawski J., *Mikołaj Rej*, Kraków 1970.
- Starnawski J., „Postylla” Wujka wobec „Postylli” Reja, [w:] J. Starnawski, *Pisarze jezuitów w Polsce (wiek XVI–XIX). Studia i materiały*, Kraków 2007.
- Sulisz W., *W Wereszczynie „dobrze pił i jadł” Mikołaj Rej*, „Dziennik Wschodni” 2021, 30 X, <https://www.dziennikwschodni.pl/kuchnia/wereszczyn-na-widelcu,n,1000297874.html> [dostęp: 14 lutego 2023].
- [*Tłusty literat*], [w:] *Sensacje z dawnych lat*, oprac. R. Kaleta, Wrocław 1986.
- Tuwim J., *Polski słownik pijacki i antologia bachiczna*, Warszawa 1991.
- Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992.
- Walecki W., *Święty Rej. Dwa przypomnienia: o człowieku i o pisarzu*, [w:] *Mikołaj z Nagłowic. Sylwetka – twórczość – epoka*, red. M. Garbaczowa, Kielce 1997.
- Weintraub W., *Paradoksy „poćwiwości” Reja*, „Pamiętnik Literacki” 1969, z. 4.
- Wereszczyn*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 15, cz. 2, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, wg planu F. Sulimierskiego, Warszawa 1902.
- Wereszczyński J., *Instrukcja albo Nauka o spowiedzi, jakim sposobem powinien ją każdy chrześcijański człowiek czynić Panu Bogu*, Kraków 1585.
- Wereszczyński J., *Kazania*, Petersburg 1854.
- Wereszczyński J., *Kazanie na dzień zaduszny, w którym się pokazuje, iż czyściec jest prawdziwie, z dowodem Pisma świętego, tak Starego jako i Nowego Zakonu*, Kraków 1585.
- Wereszczyński J., *Kazanie przy przyjmowaniu świętości małżeństwa*, Kraków 1585.
- Wereszczyński J., *Wizerunek na kształt kazania uczyniony o wzgardzie śmierci i świata tego nędznego, tudzież też o chwale onego a wdzięcznego Królestwa Niebieskiego*, Kraków 1585.
- Windakiewicz S., *Mikołaj Rej z Nagłowic*, Lublin 1922.
- Wiśniewska H., *Mikołaj Rej jako wzorzec dla pisarza Józefa Wereszczyńskiego (syna podsędką chełmskiego)*, „Białostockie Archiwum Naukowe” 2008, nr 8. <https://doi.org/10.15290/baj.2008.08.16>
- Wiśniewska H., *Renesansowe życie i dzieło Sebastiana Fabiana Klonowicza*, Lublin 1985.
- Witczak T., *Spór o „Żywot i sprawy poćwiwego ślalcica polskiego Mikołaj Reja z Nagłowic”*, „Pamiętnik Literacki” 1975, z. 2.
- „*Z duchem w rozmawianiu*”. *Szesnastowieczna proza polska*, oprac. W. Walecki, Kraków–Nowy Wiśnicz 1991.
- Zdanowicz A., *Rys dziejów literatury polskiej*, t. 1, oprac. L. Sowiński, Wilno 1874.
- Ziomek J., *Renesans*, Warszawa 1980.

Anna Sitkowa – dr hab. prof. UŚ, Instytut Literaturoznawstwa, Uniwersytet Śląski. Obszar zainteresowań badawczych to: historia literatury staropolskiej, historia dawnej książki, edytorstwo. Wydała książki: *„Na pół dusz ludzkich”. O literackiej ramie wydawniczej w edycjach kazań Piotra Skargi (XVI-XVIII w.)* (Warszawa 1998); *Piotra Skargi potyczki z ludźmi epoki* (Kielce 2000); *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego. Wybrane problemy* (Katowice 2006) oraz edycję krytyczną dzieła Józefa Wereszczyńskiego pt. *Gościńiec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufłom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania* (Lublin 2014). Publikowała w pracach zbiorowych oraz w czasopismach: „Zaranie Śląskie”, „Pamiętnik Literacki”, „Horyzonty Wiary”, „Barok”, „Rocznik Przemyski”, „Acta Universitatis Lodziensis”, „Śląskie Studia Polonistyczne”, „Wortfolge/Szyk Słów”, „Tematy i Konteksty”, „Sztuka Edycji”, „Napis”.
E-mail: sitkowa7@interia.pl